

Hara Ngākau Kino I Toe Vakai'i 'o e Faihia Tupunga 'i he Taaufehi'a

NGAAHI FAKAMATALA 'O E TAUMU'A MO E FOKOTU'UTU'U

FEKAU'AKI MO E POLOSEKI

'E toe vakai'i 'e he Te Aka Matua o te Ture | Law Commission 'a e lao 'i Aotearoa New Zealand ni 'oku fakafekau'aki mo e hia fakatupunga 'e he taaufehi'a, kae tāfataha e tokangá ki he vakai pe 'e fiema'u ke fakahoko ha liliu ki ai kae fa'u ha lao fo'ou ki he faihia fakatupunga 'e he taaufehi'a. Ko e "hia taaufehi'a", 'i hono toe vakai'i ko ení, 'oku 'uhinga ia ki ha fakafeangai kuo 'osi hoko ko e hia 'i he lao 'a New Zealand ni, tānaki atu ki ai, na'e makatu'unga 'ene hokó koe'uhi ko ha taaufehi'a pe tō'onga fulikivanu 'oku fai ki ha falukunga kakai 'oku nau faaitatau fakatō'onga mo'ui (hangē ko e fakamatakali, lanu, fonua tupu'anga, tui fakalotu, fa'unga tangata pe fefine, 'iloa'anga, manako fakakakano, ta'u motu'a pe faingata'a'ia fakaesino).

'I he lolotonga ni, ko e lao ko ení 'i Aotearoa New Zealand ni 'oku fakapatonu ia ki he ngaahi hia 'oku fakatupunga 'e he taaufehi'a 'i he taimi 'o e hilifaki tauteá. Kapau 'e 'i ai ha taha te ne fakahoko ha hia koe'uhí ko ha tō'onga fulikivanu na'a ne fai ki ha falukunga kakai 'oku nau fepjkinga'aki 'i ha fo'i "'ulungaanga faaitatau", kuopau ke lau 'eni 'e he fakamaau'angá ko e fekitoa tafunaki hia pe aggravating factor, 'i he taimi hilifaki tautea (vakai ki he kupu 9(1)(h) 'o e Sentencing Act 2002).

Ko e līpooti Report of the Royal Commission of Inquiry ki he 'ohofi fakatautoitoi na'e fakahoko 'i he fai'anga lotu 'i Christchurch he 'aho 15 Ma'asi 2019 ne fokotu'u mai ai 'a e fiema'u ke fa'u 'o ha lao fo'ou ki he ngaahi hia 'oku fakatupunga 'e he taaufehi'a. Tautautefito, ki he fokotu'u fika 39, 'oku ne fokotu'u mai ko e lao fo'ou ki he ngaahi maumaulao 'oku fakatupunga 'e he taaufehi'a ke fa'u ia 'o fakatatau:

- (a) ki he lao Summary Offences Act 1981 (fakafekau'aki mo e ngaahi maumaulao lolotonga ko e fakatupunga 'e he tō'onga fulikivanu pe lea, houtamaki, maumau'i ha koloa 'i he 'ilo'ilo pau mo fakamanamana): mo e
- (b) lao Crimes Act 1961 (fakafekau'aki mo e maumau lao lolotonga feka'aki mo e houtamaki, tutututu mo e fakataumu'a ke maumau'i ha koloa).

NAUNAU 'O E NGĀUE

Ko hono toe vakai'i 'e he Law Commission 'o e lao ni 'e kau ki ai, kae 'ikai ke fakangatangata pe ki, hono siofi:

- (a) Pe ko e lao lolotonga 'i Aotearoa New Zealand ní 'oku ne kei leva'i lelei 'a e faihia fakatupunga 'e he tāufehi'a (tautautefito ki he kupu 9(1)(h) 'o e lao Sentencing Act 2002, 'a ia 'oku ne tu'utu'uni ai ke fai e sio ki he tupu'anga 'o e tō'onga fulikivanú 'i he taimi 'oku hliifaki ai ha tautea ki ha tokotaha faihia)
- (b) Pe 'oku 'i ai nai ha fa'ahinga hoha'a fakafekau'aki mo hono ngāue 'aki 'o e lao lolotonga 'e fiema'u ke fakalelei'i fakafalealea (pe faitu'utu'uni), hangē ko e, fa'u e lao ki he ngaahi maumau lao fakatupunga 'e he tāufehi'a.
- (c) Kapau 'oku totonu ke fa'u ha lao ki he ngaahi maumau lao fakatupunga 'e he tāufehi'a:
- (i) ko e hā 'a e ngaahi maumau lao lolotonga 'oku totonu ke ngāue'aki ki ai;
 - (ii) ko e hā e ngaahi tō'onga faaitatau 'oku totonu ke ne kāpui;
 - (iii) ko e hā e 'elemeniti 'o e tāufehi'á pe tō'onga fulikivanu 'o e ngaahi maumau laó 'oku totonu ke fokotu'u;
 - (iv) ko e hā e lahi 'o e ngaahi tautea taupotu taha 'oku fe'unga ki ai; pea
 - (v) 'oku fiema'u nai ke fai ha ngaahi monomono ki he lao Sentencing Act 'i he vakai ko ia ki he ngaahi maumau lao fo'ou pea ke fakapapau'i 'oku hilifaki e tautea totonu ki he kau faihia fakatupunga 'e he taaufehi'a.

'I hono fa'u 'o e ngaahi fokotu'u fakalelei ki he laó 'e fakakau 'e he Law Commission ki he 'enau ngāué 'a e te ao Māori (ngaahi tokāteline 'o e to'onga mo'ui 'a e kakai Māori) pea mo faka'apa'apa'i foki 'a e 'ulungaanga fakamatakali kehekehe 'i he sōsaieti 'o Aotearoa New Zealand ni.

'E 'ikai fakakau 'i he ngāue ni ia 'a hono fakahalaia'i 'o e ngaahi tō'onga faihia 'oku 'ikai iku ko ha maumau lao 'i he lolotonga ni he malumalu 'o e lao 'a New Zealand ni. Telia na'a hoko ha ma'uhalā, 'e 'ikai lave 'a e ngāue ni ia ki he ongo fokotu'u fika 40 mo e fika 41 'o e lipooti Report of the Royal Commission of Inquiry fekau'aki mo e 'ohofi fakatautoitoi na'e fai 'i he fai'anga lotu 'i Christchurch he 'aho 15 Mā'asi 2019, 'a ia 'oku fakafekau'aki ia:

- (a) mo e lao ki he lea tāufehi'a, kau ki ai 'a e ongo kupu 61 pea mo e 131 'o e Human Rights 1993; mo e
- (b) 'uhinga ki hano pulusi ha fakamatala 'oku "ta'efe'unga" 'i he kupu 3 'o e lao Films, Videos, and Publications Classification Act 1993.

TAIMI MO E FOUNGA NGĀUE

'Oku teuaki fakahoko 'e he Law Commission ha fono fakafonua 'i he kamata'anga 'o e ta'u 2025.

'Oku teuaki ke fakahū atu 'e he Law Commission 'enau lipootí 'enau ngaahi fokotu'utu'ú ki he minisitā 'oku ne tokanga'i 'a e Law Commission 'i he vaeua'anga 'o e ta'u 2026.

FEKAU'AKI MO E LAW COMMISSION

Ko e komisoni lao Law Commission ko ha sino ngāue fakalao tau'atāina (independent Crown agency) 'oku nau fale'i e Pule'angá 'i ha ngaahi ngāue fakalelei lao. 'Oku 'ikai ke faitu'utu'uni hangatonu mai e Pule'angá ki he founa 'oku fakahoko 'aki 'a 'emau ngāué pe ngaahi fokotu'utu'u fakakaukau 'oku mau fa'ú.

'Oku mau fekumi mo talatalanoa, pea toki fa'u mei ai 'emau ngaahi fokotu'u fakakaukau ki he Pule'angá ke fakalelei'aki e laó. Ko e ngaahi fokotu'u fakakaukau ko 'ení 'oku hiki ia 'i ha līpooti 'o 'ave ki he Minisitā Lao. Kuopau ke fakahū 'e he Minisitā 'emau līpooti he Falealea.

Ko e Pule'angá leva tenau faitu'utu'uni pe 'e fai ha liliu ki he laó mo e founa 'e liliu 'aki. Te ke malava 'o ma'u ha fakamatata 'oku toe lahi ange fekau'aki mo 'emau ngāué 'i he uepisaiti 'a e Law Commission.